

ДЗУНДЗА Р. М.

Дзундза Роман Михайлович — аспірант кафедри музичної україністики та народно-інструментального мистецтва Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5508-4529>

КУЛЬТУРНА ТА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ДИРИГЕНТА: ІМПЛІКАЦІЯ ПОНЯТЬ

Розглянуто культурну й національну ідентичність диригента в імплікації понять. Основну увагу зосереджено на філософсько-культурологічному осмисленні ідентичності диригента, розкритті ідентичності й самоідентичності особистості, культурної й національної ідентичності. Виявлено, що ідентичність — це особистий вибір людиною тих переконань, що формують її, він є результатом взаємодії людини із соціальним середовищем. Процес набуття ідентичності досить тривалий, його основу становлять потреби. Культурна ідентичність — це особисті відчуття людини, її ідентифікація з певною культурою. У широкому розумінні, культурна ідентичність — це ідентифікація світовою спільнотою усіх культурних цінностей, традицій, набутих націями внаслідок культурного та історичного розвитку. Національна ідентичності співвідноситься з культурними традиціями, міфами, символами, атрибутами, безперервністю розвитку й диференціацію від інших культур. Її важливою особливістю є багатомірність, завдяки чому вона стає «матрицею» для інших форм колективної ідентичності. Поняття культурної й національної ідентичності диригента лежать в основі конструкції ідентичності особистості. Розуміючи ці процеси, формотворчі функції, ідентифікаційні можливості, можна зрозуміти причинно-наслідкові дії досліджуваного суб'єкта, як в історичному так і в психологічному контекстах. Такі дослідження дадуть змогу розкрити значно більше рівнів особистості диригента, ніж нам сьогодні відомо. Зроблено висновок, що диригент володіє як культурною, так і національною ідентичностями. Імплікація цих понять відбувається по-різному, адже залежить від багатьох факторів та перш за все носить індивідуальний характер.

Ключові слова: диригент, ідентичність, самоідентичність, національна ідентичність, культурна ідентичність.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми ідентичності в рамках культурних та національних процесів існує в кожній країні. Вона представлена чи не в усіх гуманітарних науках, зокрема у філософії, психології, соціології, культурології. Цей складний процес самовизначення особистості в рамках соціального простору, спільноти чи групи, є надзвичайно важливим.

Сьогодні швидкість та соціальна мобільність провокують неймовірне зростання інформаційної активності. Глобалізаційний поспіх може викликати майже хворобливий стан «футурошоку»¹, стан дезорієнтації і стресу, «...які викликають у індивідів надто великі зміни, що відбуваються в занадто короткий час»². Нагальною стає

¹ Уперше його описав Е. Тоффлер 1965 р. у статті для видання «Hogizon», використавши термін «шок майбутнього».

² Тоффлер Э. Шок будущего: пер. с англ. Москва : Издательство АСТ, 2004. С. 16.

потреба відповіді на головні запитання ідентичності: «Хто я?», «Хто ми?», «Чим відрізняємо від інших?», «До чого прагнемо?», «У що віримо?». Ці питання спонукають до осмислення своєї поведінки у соціумі, а відповіді на них — мотивують, наділяючи творчою енергією як індивіда так і групи людей.

Ідентичність диригента є багатоскладовим явищем, що потребує філософсько-культурологічного осмислення, рефлексій. Ці знання допоможуть краще зрозуміти особистість диригента, психологічні процеси всередині диригентської професії, не тільки в сьогоденні, а також в історичних зрізах української музичної історії. Дослідження цієї проблематики буде цікавим також диригентам, що бажають розширити свої знання про обрану професію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Розробкою проблематики ідентичності та суміжних понять займалися зарубіжні (Бенедікт Андерсон (Benedict Anderson)¹, Юрген Габермас (Jürgen Habermas)², Ернест Гелнер (Ernest Gellner)³, Монсеррат Гібернау (Montserrat Guibernau)⁴, Ерік Еріксон (Erik Erikson)⁵, Талкот Парсонс (Talcott Parsons)⁶, Ентоні Сміт (Anthony D. Smith)⁷, Елвін Тоффлер (Alvin Toffler)⁸, Зігмунд Фрейд (Sigmund Freud)⁹, Ерік Фромм (Erich Fromm)¹⁰) та українські (Микола Козловець та Наталія Ковтун¹¹, Володимир Попов¹²) вчені. Однак дослідження імплікації понять культурної та національної ідентичності диригента, ще не були проведені у науковому дискурсі.

Формулювання мети статті (постановка завдання).

Мета статті — дослідити культурну та національну ідентичність диригента, визначити особливості та відмінності в імплікації цих понять. Для цього необхідно вирішити такі завдання: з'ясувати особливості понять культурної та національної ідентичностей в науковому дискурсі; в'яснити зв'язки цих ідентичностей в рамках особистості диригента та соціокультурного середовища, в якому перебуває суб'єкт дослідження.

¹ Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з англ. В. Морозова. Вид. 2-ге, перероб. Київ : Критика, 2001. 271 с.

² Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / пер. з нім. та комент. В. М. Купліна. Київ : Четверта хвиля, 2001. 424 с.

³ Гелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм / пер. з англ. Київ : Таксон, 2003. 300 с. (Ex professo).

⁴ Гібернау М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. 304 с.

⁵ Еріксон Э. Ідентичність: юність и кризис / пер. с англ. ; общ. ред. и предисл. А. Толстых. 2-е изд. Москва : Флинта ; МПСИ ; Прогресс, 2006. 352 с.

⁶ Парсонс Т. О структуре социального действия. Изд. 2-е. Москва : Академический Проект, 2002. 880 с.

⁷ Сміт Е. Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка: наукове видання. Київ : Темпора, 2009. 312 с.

⁸ Тоффлер Э. Шок будущего / пер. с англ. Москва : Издательство АСТ, 2004. 557, [3] с.

⁹ Фрейд З. Собрание сочинений / пер. с нем. А. М. Боковой. Москва : СТД, 2008. Т. 9 : Вопросы общества. Происхождение религии. 608 с..

¹⁰ Фромм Е. Втеча від свободи / перекл. з англ. М. Яковлева. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 288 с. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя: пер. с англ. Москва : АСТ МОСКВА, 2006. 571 с.

¹¹ Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: монографія. Київ : ПАРАПАН, 2010. 348 с.

¹² Попов В. Теологічно-філософський контекст народження «identitas» // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія», Острого, 2010. Вип. 5. С. 462–466.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Ідентичність є невід'ємною складовою глобалізованого світу. Ця тематика вже достатньо вивчена у науковому світі, а розроблені соціокультурні аспекти дозволяють пролити світло на велику кількість сучасних проблем. В. Попов відзначає пізнюлатинське походження слова «ідентичність» (*identitas*), що датується IV століттям¹, проте, у вигляді категорій буття і субстанції проблематика ідентичності піднімалася ще у філософії Древньої Греції, зокрема у трактатах Аристотеля.

Ідентичність — це особистий вибір людиною тих переконань, що формують її зміст. І хоча вибір цих переконань часто проходить несвідомо, необхідність розуму, волі та здатності вибирати є вкрай важливими. Саме вони «відсіюють» чи «приймають» пропозиції ззовні. Зовнішні фактор, що впливають на ідентичність особистості, водночас проходять «обробку» у свідомості та підсвідомості людини. Ці процеси формують ідентичність, яка виступає результатом взаємодії людини та соціального середовища.

Шлях набуття ідентичності є доволі довгим і тернистим, в його основі лежать потреби. Е. Фромм наголошує на двох основних типах потреб людини: *фізіологічних*, що обумовлені потребою «самозбереження»² і *моральних*, що виявляються у потребі «...бути пов'язаною із зовнішнім світом та уникати самотності»³. Автор вважає, що: «Почуття цілковитої самоти й ізольованості призводить до психічної дезінтеграції, так само як на фізичному рівні голод призводить до смерті»⁴.

Для формування, ідентичність використовує ідентифікацію (дію), яка на думку З. Фрейда є «...найбільш ранньою і найпершою формою емоційного зв'язку»⁵ і «...прагне до того, щоб сформувати власне Я так само, як Я іншої людини, взятого за "зразок"»⁶. У рамках цих взаємних процесів індивід вибудовує особистісну систему, яка стане головним виконавцем «...процесів дії і, отже, втілення культурних принципів і приписів»⁷. Головним мотиватором в цих процесах буде винагорода у вигляді «...забезпечення особистих потреб або задоволеність особистості»⁸.

У широкому розумінні Е. Еріксон пояснює «ідентичність», як «...тотожність людини самій собі»⁹, а М. Гібернау зазначає, що вона зароджується в соціальних відносинах та існує як інтерпретація власного Я, «...яка визначає, і в соціальному, і в психологічному аспектах, чим є індивід і де він є»¹⁰.

Можна виділити три основні рівні ідентичності: особистий, індивідуальний та соціальний.

Основні сучасні принципи в галузі культурної політики було сформульовано в декларації ЮНЕСКО (Організації Об'єднаних Націй з питань освіти та культури) у

¹ Попов В. Теологічно-філософський контекст народження «*identitas*» // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія», Острог, 2010. Вип. 5. С.463.

² Фромм Е. Втеча від свободи / пер. з англ. М. Яковлева. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. С. 29.

³ Там само. С. 30.

⁴ Там само. С. 30.

⁵ Фрейд З. Собрание сочинений / пер. с нем. А. М. Боковикова. Москва : СТД, 2008. Т. 9: Вопросы общества. Происхождение религии. С. 99.

⁶ Там само. С. 99.

⁷ Парсонс Т. Система современных обществ / пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева, под ред. М. С. Ковалевой. Москва : Аспект Пресс, 1998. С. 16.

⁸ Там само. С. 16.

⁹ Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А. В. Толстых. 2-е изд. Москва : Флинта, 2006. 352 с. (Библиотека зарубежной психологии). С. 12.

¹⁰ Гіберна М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. С. 19.

1982 році на міжнародній конференції в Мексиці. У ній «культура» визначається як «...сукупність яскраво виражених рис, духовних і матеріальних, інтелектуальних і емоційних, які характеризують суспільство або соціальну групу. Культура охоплює, крім мистецтва й літератури, спосіб життя, основні права людини, системи цінностей, традиції та віри <...> Будь-яка культура є сукупністю неповторних і незамінних цінностей, оскільки саме через свої традиції та форми вираження кожен народ заявляє про себе всьому світові»¹. Культурну самобутність у цьому документі розглядають, як неоціненне багатство, що спонукає кожен народ і групу «...черпати сили у своєму минулому, засвоювати елементи інших культур, сумісні зі своїм характером, і в такий спосіб продовжувати процес самотворення»². При цьому підкреслюється цілісність і спільність світової культурної спадщини, а саму культуру розглядаються як «...діалог, обмін думками й досвідом, пізнання цінностей і традицій інших»³.

Варто також з'ясувати поняття «нація», без глибокого занурення у цю дуже широку тему. Схиляємось до думки американського антрополога Б. Андерсона, яких дав визначення нації в антропологічному сенсі: «...це уявлена політична спільнота — при тому уявлена як генетично обмежена і суверенна. <...> уявлена тому, що представники навіть найменшої нації ніколи не знатимуть більшості зі своїх співвітчизників, не зустрічатимуть і навіть не чутимуть нічого про них, і все ж в уяві кожного житиме образ їх співпричетності»⁴.

Людство складається з націй, як з формотворчої одиниці. Кожна людина у світі (за Е. Гелнером) реалізується «...у власній культурі, а не в якійсь безкровній вселюдськості»⁵. У глобальному розумінні, *культурна ідентичність* — це ідентифікація світовою спільнотою усіх культурних цінностей, надбань та традицій, набутих націями внаслідок свого культурного та історичного розвитку. Кожен елемент культурної ідентичності володіє специфічною національною ідентичністю того народу, з якого він походить і належить до певного історичного періоду. У вузькому розумінні, культурна ідентичність — це «...самовідчуття людини всередині певної культури»⁶. Тоді, коли індивід ототожнює себе із цінностями та установленими в певному суспільстві культурними моделями, і виникає культурна ідентичність.

До основоположних елементів національної ідентичності М. Гібернау відносять «...неперервність у часі й диференціація від інших»⁷, де перше походить «...від уявлення про націю як історично закорінену сутність, спроектовану в майбутнє»⁸, а друга є «...наслідком усвідомлення формування окремої громади, що має спільну культуру, минуле, символи і традиції, пов'язані з якоюсь обмеженою територією»⁹.

¹ Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури. *ЮНЕСКО* // Культура. 1984. №3. С. 75–84. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730 (дата звернення: 10.08.2019).

² Там само.

³ Там само.

⁴ Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з англ. В. Морозова. Київ : Критика, 2001. С. 22.

⁵ Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм / пер. з англ. Київ : Таксон, 2003. С. 205.

⁶ Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національні ідентичність в Україні в умовах глобалізації: монографія. Київ : ПАРАПАН, 2010. С. 40.

⁷ Гібернау М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. С. 19.

⁸ Там само. С. 19.

⁹ Там само. С. 20.

До ресурсів, що підтримують національну ідентичність у спільноті, Е. Сміт відносить «...міфи про походження і міфи про етнічну обраність»¹ і виводить чотири виміри національного існування «...спільноти, території, історії та долі»². У М. Гібернау їх п'ять: «психологічний, культурний, територіальний, історичний і політичний»³.

Національна ідентичність володіє і атрибутами (як реальними так і вигаданими), які є ознакою конкретної нації і «...сприяють появі чуття належності, яке загалом породжує вірність і соціальну згуртованість серед людей, належних до даної нації»⁴. При цьому, близькість між членами гурту може бути латентною багато років і активізуватися тільки при зіткненні із ворогом «...реальним, потенційним чи уявним, — що загрожує народові, його процвітанню, традиціям і культурі, його території, міжнародному становищі країни або її суверенітету»⁵.

Імплікація понять культурної та національної ідентичності є дуже сильною, але неповною, хоча б тому, що культурна ідентичність здатна існувати «...без відчуття національної спільноти»⁶.

Розглянемо ситуацію, коли диригент-українець диригує твори композиторів — представників віденського класицизму. При цьому, йому не обов'язково відчувати зв'язки із соціальною спільнотою Відня, достатньо відчутти (ідентифікувати) і передати стиль того періоду (вияв культурної ідентичності). Інша ситуація. Диригент, яких народився і виховувався в Україні, диригуючи твори українських композиторів здатен відчутти якусь «невидиму» єдність з етносом своєї країни (вияв національно-культурної ідентичності), що відбувається через мелодику та рідну мову у музичному творі: «Унаслідок засвоєння національної ідентичності, зокрема певної культури, характерної для даної нації, індивіди пов'язують із нею свої емоції»⁷.

Національна ідентичність виступає своєрідною «матрицею», що здатна приймати і інші форми колективної ідентичності (релігійну, чи класову), при цьому зберігаючи їхню автентичність: «Люди, які заявляють, що поділяють якусь конкретну національну ідентичність, з різною силою покликаються на віру в спільну культуру, історію, спорідненість, мову, релігію, територію і долю»⁸.

З іншого боку національна ідентичність може мати форму тоталітаризму, де падає одна нація, одна ідентичність над іншими. Саме тому, у демократичному суспільстві національна ідентичність є багатовимірною, мультикультурною і багатоскладовою.

То, чи може диригент бути громадянином України і водночас не володіти українською національною ідентичністю? Відповідь — так: «У відповідності до своїх понять громадянство завжди було незалежним від національної ідентичності»⁹. Диригент — може, українець-диригент — ні. Тому ми вважаємо, що варто піднімати питання про культурно-національну ідентичність, коли «...справжня культура вже дов-

¹ Сміт Ентоні Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. Київ : Темпора, 2009. С. 66.

² Сміт Ентоні Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка. С. 66.

³ Гібернау М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. С. 21.

⁴ Там само. С. 22.

⁵ Там само. С. 22.

⁶ Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національні ідентичність в Україні в умовах глобалізації: монографія. Київ : ПАРАПАН, 2010. С. 49.

⁷ Гібернау М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. С. 22.

⁸ Там само. С. 21.

⁹ Хабермас Ю. Демократія. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью. Москва : КАМІ, 1995. С. 215.

гий час іде до власної загибелі; на сучасності лежить прокляття віддаленості від коріння» (*курсив* — автора)¹. Тому сьогодні так важливо, щоб нація знаходила «...свою ідентичність не в етнічно-культурних подібностях, але в практиці громадян, які активно використовують свої демократичні права на участь та комунікацію»². Хормейстер — це «...той, хто може в хорі розвивати хорову співочу культуру»³, а якщо немає постійності культурної традиції, не має і розвитку, «...починається руйнація напрацьованого тисячами поколінь <...> відхід від звичаю обертається розривом зв'язків між поколіннями сім'ї, родини, роду і народу»⁴.

Українська історія вже мала подібні «розриви» традиції і пов'язані вони із національним придушенням радянською владою, що своєю тоталітарною ідентичністю прагнула панувати над усіма іншими. Це сильно вплинуло на всю українську культуру, музику, на хорову традицію. О. Бенч-Шокало пише: «Чітко організована “радянська культура” передусім спрямовувалася на нівеляцію регіональних пісенних традицій. Класична академічна хорова традиція, яку започаткували у диригентській практиці М. Лисенко, М. Леонтович, К. Стеценко і продовжили О. Кошиць, Д. Котко, Н. Городовенко, у 30-х роках була перервана. У 40-х роках ХХ ст. виникає новий напрям у хоровій культурі — народне хорове виконавство, яке охопило всі сфери хорової культури України. Особистість диригента бере на себе функцію “наукового” інтерпретатора фольклору. Цей процес негативно впливав на розвиток традиційної пісенної культури, витісняючи її й трансформуючи саму її сутність. У результаті цього традиційна культура нині опинилася на межі повного зникнення»⁵. І хоч старі структури розпадаються, на їх місцях вибудовуються нові, адже за системою культури закріплено дві основні функції: збереження та відтворення зразка: «Якщо в соціальних системах на першому місці стоять проблеми соціальної взаємодії, то культурні системи складаються навколо комплексів символічних значень-кодів, на основі яких вони структуруються, особливих сполучень символів, що в них використовуються, умов їх використання, збереження та зміни як частин систем дії»⁶. З цього випливає висновок, що диригентська культура, як хорова так і оперно-симфонічна, повинні виконувати функції: збереження та відтворення.

Що ж відбувається сьогодні? Кожен сучасний диригент асоціює себе із світовим культурним музичним середовищем, або так чи інакше визнає його існування і вплив. Диригування, як професія, зародилася у цьому середовищі, вона не може без нього існувати. Як в межах своєї професії, так і своєї ідентичності український диригент відчуває взаємовплив двох ідентичностей, що розглядаються у даній статті: культурної (світова культура) та національної (культура власного народу).

Створимо умовну ситуацію, у якій український диригент визнає представників віденського класичного періоду, як фундаменталістів світової музики, диригує їхні

¹ Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / пер. з нім. та комент. В. М. Купліна. Київ : Четверта хвиля, 2001. С. 126.

² Хабермас Ю. Демократія. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью. Москва : КАМІ, 1995. С. 214.

³ Павло Муравський. Моя хорова школа. Методика акапельного хорового співу. До 100-річчя від дня народження й 80-річчя мистецько-педагогічної діяльності / ред.-упоряд. О. Шокало. Київ : Просвіта, 2014. С. 5.

⁴ Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: Актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб. Київ : Ред. журн. «Український світ», 2002. С. 7.

⁵ Там само. С. 54.

⁶ Парсонс Т. Система современных обществ / пер. с англ. Л. А. Седова и А. Д. Ковалева, под ред. М. С. Ковалевой. Москва : Аспект Пресс, 1998. С. 16.

твори, визнає їхню культурну цінність. Беручи до уваги всі ці факти, ми можемо сказати, що його культурна ідентичність не має відтінку національної, вона подібна до культурної ідентичності світових диригентів, які у своїй творчості пропагують цю ж музику. Для вирішення цього рівняння потрібні інші важливі дані: чи сам диригент при цьому визнає себе українцем? Якщо так, тоді можна стверджувати, що його національна ідентичність обмежується внутрішнім відчуттям і не переходить в фазу демонстрації іншим. Коли ж диригент не визнає себе українцем, тоді такий диригент не володіє національною ідентичністю, адже в рамках своїх культурно-представницьких можливостей та соціального життя ніяк її не проявляє. Також можливо, що його культурна ідентичність знаходиться в латентному стані і при зміні фази життя зможе з неї вийти себе проявити.

Український диригент може мати і виразну національну ідентичність: проводити у своїй творчості лінію національної політики, пропагувати музику свого народу. Тоді говоримо, що він володіє національно-культурною ідентичністю, яка проявляється у його творчості.

Диригент — продукт соціального середовища і, як будь-яка інша особистість, засвоює різні ідентичності ще змалечку (і це відбувається задовго до отримання диригентської освіти). Скажімо, національна ідентичність засвоюється значною мірою несвідомо, під час соціальних взаємозв'язків: виховання у сім'ї, навчання у школі і т. д. Чудовим прикладом такого засвоєння є українські народні пісні, зокрема, колискові. Ще не усвідомлюючи змісту, закладеного в тексті, дитина чує характерні для своєї національної культури елементи музичної мови, і «споживає» їх. Так закладається фундамент національної ідентичності, що в майбутньому буде основою індивідуальності, адже ці первинні зв'язки на думку Е. Фромма, надають «почуття безпеки»¹. Культурна ідентичність пізніше посилюється свідомо, із вивченням: національних культурних елементів (музики, поезії, літератури, живопису, архітектури), соціально-значимих національних свят, важливих історичних подій і періодів (Київська Русь, козаччина) і т. д.

Так історично склалося, що для симфонічного диригента є значно більше можливостей виразитися у світовому музичному репертуарі. Увертюри, концерти, симфонії, опери — усе це надбання світової культури і очевидно, що ідентифікувати себе із таким репертуаром, означає не тільки вдосконалюватись як митець, а ще й набувати культурної ідентичності. Зрозуміло, що музика композиторів різних народів (італійська опера, німецька симфонія, французький імпресіонізм) провокує цей розвиток. До прикладу, у вищих навчальних закладах України навчають основ симфонічного диригування спочатку на «класичному репертуарі»: симфонії чи увертюри Й. Гайдна, В. А. Моцарта та Л. ван Бетховена, на романтичному репертуарі Ф. Шуберта та Й. Брамса, на операх Дж. Верді та Р. Вагнера. У цьому переліку не часто знайдеш твори українських композиторів, окрім, хіба що надзвичайно відомої увертюри до опери «Тарас Бульба» та опери «Наталка Полтавка» М. Лисенка, опери «Запорожець за Дунаєм» С. Гулака-Артемівського, «Симфонії невідомого автора», та ще можливо декількох інших, але менш відомих авторів. Місією вищих навчальних закладів є питання професійного розвитку диригентів і репертуарна політика доволі сильно впливає на формування національної ідентичності майбутнього професійного музиканта. Чи можливо покращити ситуацію, де національна культура стає важливою частиною навчального процесу? Це питання залишимо відкритим.

¹ Фромм Е. Втеча від свободи / пер. з англ. М. Яковлева. Харків : Клуб Сімейного Дозвілля, 2019. С. 46.

Зрозуміло, що сьогодні це явище спровоковане відсутністю достатньої кількості популярних у світі українських композиторів, музику яких грають на концертних майданчиках, та й українським диригентам не так просто подолати величезну конкуренцію у світі класичної музики. І сприймати це явище потрібно нормально, адже українцям відкрився шлях до світової музичного ринку тільки з отримання незалежності у 1991 році. Тому у справі світового визнання, маємо час для поступу вперед. Пригадаймо слова з першого українського підручника з диригування: «За диригентську працю береться кожний, хто чує в собі замилювання й охоту до цієї праці; однак рішуче замало старається чи то власними силами, читаючи відповідні книжки й статті, слухаючи добрих концертів, чи то при допомозі вчителя добути загальномузичну і спеціальну диригентську освіту. <...> Мистецтво співу й інструментальної гри мало вже за собою довгі віки розвитку, коли нова відтворна праця — диригентура — почала творити свої питомі способи вияву. <...> наша ж доба — треба думати — стане добою піднесення диригентського мистецтва»¹.

Висновки із запропонованого дослідження.

Особистість диригента — це симбіоз різних видів ідентичності: культурної, національної, самоідентичності (та інших її видів, що у нашій статті не розглядаються). І так, як у сучасному світі відбувається відчуження особистості від її сил, які стають товаром на ринку, «значення має не його самореалізація в процесі їх використання, а його успіх у процесі їх продажу. І його сили, і те, що ними створено, відчужуються від нього, стають чимось від нього відмінним, чимось, що інші будуть оцінювати і використовувати; в результаті його почуття ідентичності стає таким же нестійким, як і самооцінка; заключна репліка у всіх можливих тут ролях: «я — *те*, чого *потребуєте*»» (курсив — автора)². Саме тому, дослідження культурної та національної ідентичностей стають важливими. Адже вони є не тільки важливими компонентами особистості диригента, а ще й психологічними маяками «знайомих берегів», куди можна податися у випадку «кризи ідентичності» і де можна черпати нові сили. Е. Фромм зазначав: «...склад характеру зрілої і цілісної особистості, плідний характер — це джерело і основа «чесноти», а «вада» — це в кінцевому рахунку байдужість до свого Я і самошкідливість. Але не самозречення і себелюбстві — а любові до себе, не заперечення індивідуального — а твердження свого істинно людського Я: ось вищі цінності гуманістичної етики. Щоб довіряти цінностям, людині потрібно знати себе, свою природну здатність до добра і плідності» (курсив — автора)³.

Якщо брати за основу філософське визначення, де «імплікація — характеристика міри можливості логічна операція, яка з двох висловлювань *p* і *q* утворює одне умовне висловлювання "якщо *p*, то *q*"» (курсив — автора)⁴, робимо висновок, що культурна і національна ідентичності є надзвичайно спорідненими, обидві є самовідчуття людини у відношенні до певної культури. Знаходячись у єдності, вони демонструють багатство особистості диригента, як такої, що відображає не тільки свою персональність а й духовний стан нації.

У нашому дослідженні ми спробували показати особливості культурної та національної ідентичностей, окресливши ці явища в загальній конструкції психології

¹ Диригентський poradnik / під ред. Д-ра В. Витвицького. Львів : Український видавничий інститут, 1938. С. 5.

² Фромм Э. Человек для себя // Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя: пер. с англ. Москва : АСТ МОСКВА, 2006. С. 384.

³ Там само. 316.

⁴ Імплікація // Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. С. 238.

особистості. Ми дійшли висновку, що диригент володіє обома видами ідентичності (хоч і різній мірі), а з точки зору логічної науки визначили, що *імплікація цих понять є істиною* і може зображатися у вигляді логічної зв'язки: «**A**→**B**» (де «**A**» — культурна ідентичність, «→» — імплікація; «**B**» — національна ідентичність»). Хибною вона може бути тільки у тому випадку, «коли антецедент (перша частина імплікації) є істинним, а консеквент (друга частина імплікації) — хибним»¹. Поняття культурної та національної ідентичності диригента, як і його особистість загалом, носять інтегративний характер і залежать від психологічних передумов, життєвого досвіду, часу (історичної епохи), та ситуації в якій знаходиться суб'єкт.

Дослідження культурної та національної ідентичностей, а також самоідентичності диригента, дозволить в майбутньому розкрити значно більше особливостей його особистості. Застосування підходів, вироблених під час цих досліджень, допоможуть краще зрозуміти психологічні процеси цієї професії, причинно-наслідкові дії досліджуваного суб'єкта-диригента в історичних зрізах, а також окреслити явище ідентичності диригента в соціально-історичному та музично-психологічному контекстах.

Важливість диригентського мистецтва, зокрема хорового, в культурній ієрархії України, підкреслюється не тільки історичним зв'язком хорової традиції минулого і сьогодення, не тільки тим, що хоровий твір є носієм ідентичних кодів нашого народу (мови та музики), а тим, що сьогодні це одне із небагатьох видів презентабельного мистецтва нашої культури у світі, яке можуть легко ідентифікувати із сучасною державою Україна, з її культурою та нацією. Конкуренція диригентів у світі, це також конкуренція культур, що виводить на перший рівень мистецькі індивідуальності, які є яскравими представниками своєї нації (і в цьому окраса їхнього таланту). Якщо музичну культурну традицію України перевести на рівень національної культурної місії у світі, то диригентська професія у цій місії має всі передумови стати активатором значних мистецьких зрушень у галузі не тільки української а й світової музики. У таких умовах її мистецький рівень повинен складати сильну конкуренцію на світовому ринку, а професія «диригент» набути важливості національного характеру.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / пер. з англ. В. Морозова. Вид. 2-ге. перероб. Київ : Критика, 2001. 271 с.
2. Бенч-Шокало О. Г. Український хоровий спів: актуалізація звичаєвої традиції : навч. посіб. Київ : Ред. журн. «Український Світ», 2002. 440 с.: іл., нот.
3. Габермас Ю. Філософський дискурс Модерну / пер. з нім. та комент. В. М. Купліна. Київ : Четверта хвиля, 2001. 424 с.
4. Гелнер Е. Нації та націоналізм. Націоналізм / пер. з англ. Київ: Таксон, 2003. 300 с.
5. Гібернау М. Ідентичність націй. Київ : Темпора, 2012. 304 с.
6. Декларація Мехіко щодо політики у сфері культури // ЮНЕСКО. Культура. № 3. 1984. С. 75–84. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730 (дата звернення: 10.08.2019).
7. Диригентський poradник написали д-р В. Витвицький, М. Колесса, д-р З. Лисько / під ред. д-ра В. Витвицького. Львів : Український видавничий інститут, 1938. 240 с.
8. Імплікація // Філософський енциклопедичний словник / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди; гол. ред. В. І. Шинкарук. Київ: Абрис, 2002. С. 238–239.
9. Козловець М. А., Ковтун Н. М. Національна ідентичність в Україні в умовах глобалізації: монографія. Київ : ПАРАПАН, 2010. 348 с.

¹ Тофтл Т. Г. Логіка : посібник. Київ : Академія, 1999. С. 90.

10. Муравський П. Моя хорова школа. Методика акапелльного хорового співу. До 100-річчя від дня народження й 80-річчя мистецько-педагогічної діяльності / ред.-упоряд. О. Шокало. Київ: ВЦ «Просвіта», 2014. 384 с.
11. Парсонс Т. О структуре социального действия. Изд. 2-е. Москва : Академический Проект, 2002. 880 с.
12. Попов В. Теологічно-філософський контекст народження «identitas» // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія». Острог, 2010. Вип. 5. С. 462–466.
13. Сміт Ентоні Д. Культурні основи націй. Ієрархія, заповіт і республіка: наукове видання. Київ : Темпора, 2009. 312 с.
14. Тофтул Т. Г. Логіка: посібник. Київ : Академія, 1999. 336 с. (Гаудеамус).
15. Тоффлер Э. Шок будущего / пер. с англ. Москва : АСТ, 2004. 557, 3 с.
16. Фрейд З. Собрание сочинений / пер. с нем. А. М. Боковинова. Москва : Фирма СТД, 2008. Т. 9: Вопросы общества. Происхождение религии. 608 с.
17. Фромм Е. Втеча від свободи / пер. з англ. М. Яковлева. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2019. 288 с.
18. Фромм Э. Бегство от свободы. Человек для себя: пер. с англ. Москва : АСТ МОСКВА, 2006. 571 с.
19. Хабермас Ю. Демократия. Разум. Нравственность. Московские лекции и интервью. Москва : КАМІ. 1995. 245 с.
20. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А. Толстых. 2-е изд. Москва : Флинта ; МПСИ : Прогресс, 2006. 352 с.

REFERENCE

1. Anderson, B. (2001). Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism [Uivleni spilnoty. Mirkuvannia shchodo pokhodzhennia y poshyrennia natsionalizmu]. Kyiv: Krytyka, 271 p. [in Ukrainian].
2. Bench-Shokalo, O. (2002). Ukrainian Choral Singing: Updating the Customary Tradition [Ukrainskyi khorovyi spiv: Aktualizatsiia zvychaievoi tradytsii]. Kyiv: Ukrainskyi Svit, 440 p. [in Ukrainian].
3. Habermas, J. (2001). The Philosophical Discourse of Modernity [Filosofskyi dyskurs Modernu]. Kyiv: Chetverta khvyliya, 424 p. [in Ukrainian].
4. Gellner, E. (2003). Nations and Nationalism; Nationalism [Natsii ta natsionalizm. Natsionalizm]. Kyiv: Takson, 300 p. [in Ukrainian].
5. Guibernau, M. (2012) The Identity of Nations [Identychnist natsii]. Kyiv: Tempora, 304 p. [in Ukrainian].
6. UNESCO (1982). Mexican Declaration on Cultural Policies [Deklaratsiia Meksiko shchodo polityky u sferi kultury]. Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_730 (accessed: 10 Aug. 2019). [in Ukrainian].
7. Vytvytskyi, V. & Kolessa, M. & Lysko, Z. (1938). Conductor Advisor [Dyrygentskyi poradyk]. Lviv: Ukrainskyi vydavnychiy instytut, 240 p. [in Ukrainian].
8. Implication [Implikatsiia]. (2002). In: *Encyclopedic Dictionary of Philosophy [Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk]*. Kyiv: Abrys, pp. 238–239. [in Ukrainian].
9. Kozlovets, M. and Kovtun, N. (2010). National identities in Ukraine in the context of globalization [Natsionalna identychnist v Ukraini v umovakh hlobalizatsii]. Kyiv: PARAPAN, 348 p. [in Ukrainian].
10. Muravskyi, P. (2014). My Choral School. Methods of acapella choral singing. To the 100th birthday and 80th anniversary of artistic and pedagogical activity [Moia khorova shkola.

Metodyka akapelnogo khorovoho spivu. Do 100-richchia vid dnia narodzhennia y 80-richchia mystetsko-pedahohichnoi diialnosti]. Kyiv: Prosvita, 384 p. [in Ukrainian].

11.Parsons, T. (2002). On the structure of social action [O strukture social'nogo dejstvija], 2nd ed. Moscow: Akademicheskij Proekt, 880 p. [in Russian].

12.Popov, V. (2010). The theological and philosophical context of the birth of “identitas”. [Teolohichno-filosofskiy kontekst narodzhennia “identitas”]. *Scientific notes of Ostroh Academy National University. Series: Culturology [Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Kulturolohiia»*, No.5, pp. 462–466. [in Ukrainian].

13.Smith, A. (2009). The Cultural Foundations of Nations: Hierarchy, Covenant, and Republic [Kulturni osnovy natsii. Iierarkhiia, zapoviti i respublika]. Kyiv: Tempora, 312 p. [in Ukrainian].

14.Toftul, T. (1999). Logic: manual [Lohika: posibnyk]. Kyiv: Akademiia, 336 p. [in Ukrainian].

15.Toffler, A. (2004). Future shock [Shok budushhego]. Moscow: Izdatel'stvo AST. 557 p. [in Russian].

16.Freud, S. (2008). Society issues. Origin of religion [Voprosy obshhestva. Proishozhdenie religii]. Collected works, vol. 9. Moscow: STD, 608 p. [in Russian].

17.Fromm, E. (2019). Escape from Freedom [Vtecha vid svobody]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia, 288 p.[in Ukrainian].

18.Fromm, E. (2006). Escape from freedom. Man for himself [Begstvo ot svobody. Chelovek dlja sebja]. Moscow: AST MOSKVA, 571 p. [in Russian].

19.Habermas, J. (1995). Democracy. Mind. Moral. Moscow lectures and interviews [Demokratija. Razum. Nravstvennost'. Moskovskie lekcii i interv'ju]. Moscow: AO «KAMI». 245 p. [in Russian].

20.Erickson, E. (2006) Identity: Youth and Crisis [Identichnost': junost' i krizis]. 2nd ed. Moscow: Flinta: MPSI: Progress, 352 p. [in Russian].

Дзундза Р. М. Культурная и национальная идентичность дирижера: импликация понятий. Актуальность исследования обусловлена усилением внимания к проблеме идентичности в рамках культурных и национальных процессов во многих странах мира, в том числе в Украине. Наиболее актуальными исследованиями по этой проблематике являются труды зарубежных ученых: М. Гибернау, Э. Эриксона, З. Фрейда, Э. Фромма. Идентичность дирижера, что является многосложным явлением, требует философско-культурологического осмысления и рефлексии.

Научная новизна и цель исследования. В статье впервые в научном дискурсе исследуется импликация понятий культурной и национальной идентичностей дирижера. Цель — исследовать культурную и национальную идентичности дирижера, определить особенности и различия в импликации этих понятий. Для этого необходимо решить следующие задачи: выявить особенности понятий культурной и национальной идентичностей в научном дискурсе; выявить связи этих идентичностей в рамках личности дирижера и социокультурной среды, в которой находится субъект исследования.

Методы исследования. Для выявления признаков и компонентов культурной и национальной идентичности личности использован междисциплинарный (для получения целостного, когерентного знания о явлении идентичности в исследованиях различных областей научного знания) и системный (для комплексного исследования понятия «идентичность», его элементов, подсистем, компонентов и связей) подходы, применены общенаучные и специальные методы исследования, в частности:

— *абстрагирование* (для выявления и фиксирования важнейших черт культурной и национальной идентичности в научном дискурсе);

— *структурно генетический анализ и синтез* (для выделения в сложном явлении идентичности центральных цепей, влияющих на объект исследования);

— *сравнительно-типологический* (для установления признаков сходства и различия между культурной и национальной идентичностью).

Результаты исследования. Сделан вывод о том, что дирижер обладает обоими видами идентичности (хотя в разной мере), а с точки зрения логической науки определено, что *импликация* этих понятий является истиной и может изображаться в виде логической связки: «**A→B**».

Понятия культурной и национальной идентичности дирижера, как и его личность в целом, носят интегративный характер и зависят от психологических предпосылок, жизненного опыта, времени (исторической эпохи) и ситуации, в которой находится субъект. Применение подходов, выработанных в результате исследования, помогут лучше понять психологические процессы этой профессии, причинно-следственные действия исследуемого субъекта-дирижера в исторических срезам, а также очертить явление идентичности дирижера в социально-историческом и музыкально-психологическом контекстах.

Ключевые слова: дирижер, идентичность, самоидентичность, национальная идентичность, культурная идентичность.

DZUNDZA ROMAN

Roman Dzundza — postgraduate student of Chair of Studies of Ukrainian Music, Folk and Instruments Art, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5508-4529>

DOI: <https://doi.org/10.31318/2522-4190.2019.125.188981>

CULTURAL AND NATIONAL IDENTITY OF THE CONDUCTOR: IMPLICATION OF CONCEPTS

Relevance of the study is predetermined by closer attention to the problem of identity within the cultural and national processes in many countries around the world, including Ukraine. The most relevant research on the current range of problems is found in the works by the following foreign scholars: M. Guibernau, E. Erikson, S. Freud, E. Fromm. Identity of the conductor, which is a multiple phenomenon, requires philosophic-cultural comprehension and reflection.

Main objective(s) of the study. For the first time in the scientific discourse the implication of the notions of cultural and national identities of the conductor has been studied. The aim of the paper is to research into the cultural and national identities of the conductor, determine peculiarities and divergences in the implication of the notions. It requires the solution of the following tasks: to specify special aspects of the notions of cultural and national identities in the scientific discourse; to identify connections between these identities within the conductor's personality and socio-cultural environment the subject of the research belongs to.

Methodology. To determine the features and components of cultural and national identity of the personality we have applied interdisciplinary (to get an integral, coherent knowledge about the phenomenon of the identity in different branches of scientific knowledge) and systematic (for comprehensive research of the notion "identity", its elements, subsystems, components and connections) approaches, as well as general scientific and special research methods, in particular:

— *Abstracting* (to determine and formalize the most significant features of cultural and national identity in the scientific discourse).

— *Structural-genetic analysis and synthesis* (to distinguish within the complex phenomenon of identity those central chains, which exert pressure on the object of the research).

— *Comparative-typological* (to ascertain convergent and divergent features between cultural and national identity).

Results/findings and conclusions. It has been concluded that the conductor possesses both types of identity (though to a different extent), and from the perspective of logical science it has been determined that *implication* of the notions is *genuine* and can be represented in the form of a logical chain: «**A**→**B**».

The notions of cultural and national identities of the conductor, as well as their personality in general, are of integrative nature and depend on psychological preconditions, lifetime experience, time (historical period) and the situation, in which the subjects exists. Application of approaches, elaborated as a result of the research, will assist in better understanding of psychological processes of the profession, cause and effect actions of the subject-conductor under research in different historical periods, as well as to determine the phenomenon of the conductor's identity in the social-historical and musical-psychological contexts.

Key words: conductor, identity, self-identity, national identity, cultural identity.